

TRANSILVANIA CA SOCIETATE DE FRONTIERĂ DIN PERSPECTIVA COLECȚIONARILOR DE CARTE

ANDREEA MÂRZA

Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca

Transylvania as Border Nation from the Perspective of Book owners

ABSTRACT

The history of libraries from Transylvania can also be investigated from the perspective of Transylvania as a border nation. If we examine over time, Transylvania was a border nation, and this frontier attempted to meet the civilisation degree of the centre.

This research tackles some book collections that entered Transylvania due to the collector activity of Transylvania's bishop, Ignác Batthyány. It is the book collection that formed what currently is known as "library of Johannes Henckel", "library of cardinal Christophor Migazzi". The two collections reached the current holdings of the Batthyaneum Library in the '80s of the XVIIIth century. We do not know exactly how the bishop came to know about the first library, that of Johannes Henckel. The second, well known in the capital of the Empire, was bought after a series of negotiations that brought Imre Dániel, the future librarian of the Transylvanian prelate, to the fore. Both libraries hold essential holdings of works purchased for the library to be established in Alba Iulia, a small town like the region it was part of, on the outskirts of the Hapsburg Empire. We also draw attention to a possible acquisition, probably partial, of some books that belonged to the Slovak scholar Adám František Kollár. This question mark regarding Kollár's books hovers until the book holdings of the Batthyaneum Library are processed in a catalogue also containing the owners of the books.

Cuvinte-cheie: frontieră, colecție de carte, Transilvania, Johannes Henckel, Ignác Batthyány, Imre Dániel, A.F. Kollár, centru, periferie

Key words: border, book collection, Transylvania, Johannes Henckel, Ignác Batthyány, Imre Dániel, A.F. Kollár, center, outskirts

Pentru a putea trata ideea indicată este necesară analizarea conceptului *societate de frontieră*, așa cum ni-l oferă istoriografia, începând cu pionierul acestuia, Frederick Jackson Turner. Trebuie însă subliniat faptul că F. J. Turner a discutat importanța frontierei din punctul de vedere al istoriei americane și a făcut totodată o paralelă între oportunitățile oferite americanilor de traiul în societatea dezvoltată din răsărit și sălbăticia din apus, între civilizație și Vestul sălbatic. În momentul cuceririi Vestului sălbatic, oamenii părăseau civilizația pentru noi ocazii oferite la frontieră, doar atât că frontiera americană era una închisă, teritoriile necolonizate terminându-se cu ajungerea civilizației la Oceanul Pacific. Frontiera a fost văzută ca un punct de întâlnire între sălbăticie și civilizație, unde pionierii au adus cu ei obiceiurile moștenite și unde dezvoltarea socială a început încă o dată pentru a se ajunge la ce au lăsat pe

coasta Oceanului Atlantic. Expansiunea spre Vestul sălbatic în America a salvat estul de la suprapopulare¹. Teoria lui Turner a cunoscut adepți (pro-Turner), adversari (anti-Turner), noi partizani (neo-Turner sau post-Turner), fiind dezbătută mult de istoriografia care a aplicat-o și studiilor de istorie medievală². În procesul de colonizare a răsăritului Europei, pe lângă expansiunea teritorială, ecleziastică, economică sau schimburi sociale, se poate vorbi și despre o expansiune culturală spre periferie, cea care i-a legat pe colonizatori de noul spațiu cucerit și le-a permis apoi contacte continue cu regiunea-mamă. Periferia era pentru noii veniți un loc de afirmare³.

Despre frontieră și societatea de frontieră au vorbit și anticii. Ei însă au pus accent și au delimitat mai simplu problema, făcând diferența între lumea civilizată și barbari (perși, sciți, triburile germanice, cele ale galilor etc.). Vezi doar câteva exemple: părerea lui Herodot, în *Istorie*, Caesar în *Războiul galic* sau Tacitus în *Germania*⁴.

Dintre istoricii europeni, imediat după Primul Război Mondial, Lucien Febvre a adus în discuție termenul de frontieră pe care însă l-a văzut cu mai multe înțelesuri, nefiind o frontieră în sensul modern al cuvântului, ci, mai degrabă, un loc, o societate, o situație, un proces în interacțiune, aflat în opoziție cu altceva. Dezbătând această teorie a frontierei, istoricii au remarcat că înțelesul de frontieră a cauzat confuzii ca urmare a diferitelor sensuri ale termenului. Cel care a făcut ordine printre înțelesuri a fost A. Janeczek, care a subliniat că, de fapt, în limbile romanice termenul de frontieră (cu toate variantele din respectivele limbi) înseamnă chiar opusul sensului de bază, frontiera nefiind ceva ce se află la început, ci la sfârșitul unui spațiu față de centrul care este punctul de plecare⁵.

În limba română există multe sinonime pentru frontieră: graniță, limită, margine, hotar, demarcație, linie, și toate ascund în înțelesul lor nevoia de comparație între, de exemplu, o margine și un centru. Așadar, un studiu al frontierei, al periferiei, al unui spațiu-limită trebuie neapărat pus în comparație cu un element contrar, un anume centru sau cu alte spații care nu au aceeași

¹ <http://nationalhumanitiescenter.org/pds/gilded/empire/text1/turner.pdf> (accesat la 13 dec. 2020): trimiterea conține câteva fragmente din eseul care a dus la apariția tezei frontierei. Teza lui Frederick Jackson Turner a fost discutată și de Berend 1999, p. 56 unde autoarea a afirmat că pentru Turner frontiera reprezintă mișcarea spre Vest în vederea ocupării de terenuri noi, fapt ce a influențat dezvoltarea Americii și a instituțiilor sale. Vezi și Rady 2003, p. 699.

² Janeczek 2011, p. 7; Berend 1999, p. 56.

³ Barlett 1993, *passim*: autorul tratează spațiul european până la jumătatea secolului al XIV-lea, referindu-se la cucerirea, colonizarea și schimbul cultural care au marcat continentul; punctul său de vedere poate fi dus mai departe și analizat și pentru secolele ulterioare. Vezi, de exemplu, Fati 2007, *passim*.

⁴ Vezi Herodot 1999, IV, 16-32; Caesar 1964, I, 1; Tacitus 2004, II, 1-3.

⁵ Janeczek 2011, p. 7-9.

valoare de periferie sau limită. Totodată, frontiera sau periferia poate fi studiată făcând apel la discipline precum arheologia, sociologia, istoria economică, istoria limbii, istoria culturii etc. Tocmai această nevoie de contrast, de opoziție poate face cercetarea frontierei mai interesantă, oferind arii mai largi de investigat. Lucian Boia a definit acest termen făcând apel la „două efecte complementare și contradictorii. Pe de-o parte, un anume grad de izolare, de receptare atenuată a diverselor modele, perpetuarea structurilor tradiționale și o mentalitate atașată de valorile autohtone. Pe de altă parte, dimpotrivă, extraordinara combinație de infuzii etnice și culturale venind din toate direcțiile”⁶. Acest al doilea efect, credem noi se aplică extrem de bine în cazul Transilvaniei.

Transilvania a dobândit calitatea de zonă de frontieră imediat după ce a fost inclusă în Regatul Ungar și a deținut acest rol până în 1918, la destrămarea Monarhiei Austro-Ungare. Statutul de periferie, de spațiu-limită al Transilvaniei poate fi analizat cu ajutorul istoriei culturii, mai precis al cărții. Am ales să exemplificăm Transilvania ca periferie în cultura cărții cu ajutorul unor fonduri de carte de la Biblioteca Batthyaneum din Alba Iulia, fonduri care au pătruns în acest spațiu cultural grație activității de colecționar a episcopului Ignác Batthyány (1780-1798). Dorința prelatului catolic de a organiza la Alba Iulia / Alba Carolina un centru cultural care să rivalizeze cu cele cunoscute de el (Trnava, Eger, Pécs, Roma) trebuie înțeleasă tot în cheia centru-periferie, centru (noi am considerat ca fiind Viena) de unde iradiau știința și cultura spre spații vitregite de astfel de manifestări. Observatorul astronomic, tipografia, societatea literară și, în final, biblioteca sunt clare exemple în acest sens; toate acestea au fost create din orgoliu aristocratic, științific și de colecționar pentru a se înscrie în trendul cultural al epocii Luminilor din Occidentul european.

Fondurile de carte care vor fi aduse aici în discuție și-au făcut loc în biblioteca episcopului prin achiziție, primul din nordul fostului regat al Ungariei, care, în cea de-a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, era parte componentă a Imperiului (biblioteca lui Johannes Henckel), respectiv din capitala Imperiului (biblioteca lui Christophor Migazzi). La acestea vom adăuga încă o informație care va rămâne numai o supoziție până când actualul fond de carte de la Batthyaneum nu va deține un catalog modern de carte și de posesori.

Organizatorul primului fond de carte analizat aici își are originea în zona de colonizare saxonă din Slovacia de astăzi, în regiunea numită Spiš, unde coloniștii germani s-au așezat după invazia tătară din anul 1241⁷. Johannes

⁶ Boia 2015, p. 15.

⁷ Cercetarea fondului de carte provenit din Spiš este un fragment prelucrat din lucrarea de licență, *Johannes Henckel (1480/81-1539), personalitate culturală a primei jumătăți a secolului al XVI-lea*, susținută în cadrul Facultății de Istorie și Filosofie a Universității „Babeș-Bolyai” în iunie

Henckel (1480/1481-1539) a fost pentru cultura locală din Spiš un erudit care s-a desăvârșit intelectual în marile centre universitare ale vremii (Viena, Cracovia, Padova, Bologna) și care, datorită unor împrejurări favorabile (legătura de rudenie cu familia Thurzó), a ajuns confesorul reginei Maria a Ungariei (1505-1558)⁸. Ambianța curții de la Buda, pe care o va părăsi înaintea luptei de la Mohács (1526) din cauza intrigilor, dar unde va reveni la rugămintea reginei rămase văduvă și pe care o va însoți apoi prin Europa, i-a deschis noi orizonturi culturale.

Johannes Henckel a intrat în legătură cu Erasmus von Rotterdam (1466-1536), a cărui operă și personalitate le-a admirat înainte de a-l cunoaște prin intermediul scrisorilor, datorită prieteniei care l-a legat de Joannes Antoninus Cassoviensis, o perioadă medic al lui Erasmus la Basel; acesta a lăudat biblioteca lui Henckel, l-a prezentat ca pe un confident al familiei regale, un mare admirator și colecționar al cărților lui Erasmus⁹. Viața tumultuoasă pe care a dus-o la curtea reginei Maria în perioada de după bătălia de la Mohács și acuzațiile aduse lui J. Henckel că ar fi un admirator al ideilor reformatoare propovăduite de Martin Luther l-au îndepărtat pe Henckel de regină, ajunsă regentă în Țările de Jos, la propunerea fratelui său, împăratul Carol Quintul, care i-a cerut să-i elibereze din funcții pe unii curteni, printre care și pe Johannes Henckel, tocmai din cauza acestor zvonuri¹⁰. Regina s-a despărțit greu de confesorul ei și, potrivit informațiilor găsite, nu l-a mai întâlnit vreodată. În suita reginei a pătruns în schimb un remarcabil umanist transilvănean, Nicolaus Olahus, care l-a ținut pe J. Henckel la curent cu evenimentele la care participa curtea reginei. La începutul anului 1531, Henckel s-a retras în Silezia, unde s-a

2021, coord. conf. dr. Adinel Dincă. Homza 2009, p. 216-219; Ruciński 2009, p. 350-352. Vezi și <https://sk.wikipedia.org/wiki/Levo%C4%8Da> (accesat 12 dec. 2019).

⁸ Pentru centrele universitare ale vremii mai sus menționate, vezi numerele aferente numelui lui Johannes Henckel în Haraszi Szabó – Kelényi 2019, nr. 616; Haraszi Szabó – Kelényi – Szögi 2016-2017, nr. 3717; Tüskés 2008, nr. 5684. Legătura de rudenie cu familia Thurzó este discutată de Frimková 2000, p. 163-164; Csepregi 2005, p. 50, 54; Csepregi 2012, p. 88; Nagy 2013, p. 224. Despre membrii familiei Thurzó/Turzo, vezi, de exemplu: Jakó 1977, p. 59-62; *Slovenský Biografický Slovník* 1994, vol. 6, p. 152 (Žigmund Turzo); Réthelyi 2010, p. 157 (autoarea îl amintește pe Stanislau Thurzó ca susținător la studii al lui Henckel, și nu pe Sigismund Thurzó). Mannová 2011, p. 116-117; Csepregi 2012, p. 77.

⁹ Nagy 2013, p. 225. Despre Joannes Antoninus Cassoviensis (cca 1499 - cca 1549), vezi *Slovenský Biografický Slovník* 1986, vol. 1, p. 71: s-a născut la Košice prin 1499, a studiat la Cracovia, obținând în anul 1517 titlul de „magister artium”, apoi, la Padova și Tübingen, a studiat medicina și a obținut în anul 1524 titlul de doctor. L-a cunoscut pe Erasmus, fiindu-i medic, i-a propagat lucrările, dar și pe alți umaniști, ajungând pentru o scurtă perioadă la Buda, apoi din anul 1525 la Cracovia, fiind numit medic regal. A publicat elegii, poezii, a editat diferite lucrări. Vezi și Haraszi Szabó, Kelényi 2019, nr. 634.

¹⁰ Fraknoi 1872, p. 11; Csepregi 2005, p. 59; Muckenhaupt, Rozsondai 2011, p. 161; Komorová, Saktorová 2012, p. 198; Nagy 2013, p. 232.

prezentat capitlului din Wrocław pentru a-și lua în primire funcția de preot la Świdnica. A murit în Silezia, la Wrocław, la data de 5 noiembrie 1539, fiind înmormântat în Catedrala Sf. Ioan Botezătorul din localitate.

Scurta prezentare a vieții lui J. Henckel și cele câteva idei cu privire la erudiția și biblioteca sa ne vor permite să-l legăm de spațiul transilvan, considerat de istorici un spațiu de frontieră. A fost nevoie de trecerea a două secole pentru ca J. Henckel să poată fi legat de Transilvania, care, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, era parte a Imperiului Habsburgic.

Biblioteca lui J. Henckel, amintită de Joannes Antoninus Cassoviensis, a luat naștere din donații, din propriile achiziții și în urma adunării unor cărți din parohiile din Spiš în centrul de la Levoča. Cauza grupării cărților plebaniilor din zonă nu este cunoscută; este posibil să fi fost vorba de un gest de conservare, de păstrare a lor grupate într-un loc pe care îl va amenaja special chiar Johannes Henckel deasupra capelei Sv. Juraj / Sf. Gheorghe din cadrul Bisericii Sv. Jakub / Sf. Iacob din localitate. Ceea ce este sigur este faptul că biblioteca amintită de J. Antoninus Cassoviensis trebuie să fi fost gata formată în perioada în care J. Henckel s-a aflat pentru prima dată la curtea reginei Maria (ante 1526), deoarece acesta nu s-a mai întors la Levoča decât pentru o scurtă perioadă și nu ar fi avut timp efectiv să organizeze o colecție așa de valoroasă. În plus, inscripția care se putea citi pe peretele fostei biblioteci, „1513 Joannes Henckel, a quo plurimos libros Bibliotheca habet ex Archidiaconatu et Canonicatu ac Vicariatu Varadiensi postulatur”, a fost transcrisă atât de C. Wagner, cât și de V. Fraknói, dar nu clarifică problema organizării bibliotecii, pentru că pe peretele fostei biblioteci sunt însemnate și alte nume de custozi; însemnarea totuși atrage atenția asupra faptului că în anul 1513, în bibliotecă, erau deja cărți de-ale lui J. Henckel¹¹. Câțiva ani mai târziu, în anul 1519, parohia din Levoča a obținut o sumă de bani pentru restaurarea bisericii, și, din suma respectivă, preotul ar fi putut să construiască și o nouă încăpere pe post de bibliotecă, după cum susține într-unul din studiile sale Zoltán Csepregi; totuși cercetătorul a afirmat că biblioteca s-ar fi construit în capela Sv. Katarina / Sf. Caterina și nu deasupra celei închinată Sf. Gheorghe, unde s-a aflat în realitate¹². Legat de această bibliotecă mai este interesant faptul că multe dintre cărți erau legate cu lanțuri. Este posibil că tocmai aceste legături cu lanțuri să-l fi făcut pe Juraj Šedivý să afirme: „[...] biblioteca din Levoča a avut o colecție publică (de obicei se numea *bibliotheca maior*) cu manuscrise accesibile studiului comun și una internă

¹¹ Wagner 1774, pars II, p. 349; Fraknói 1872, p. 3.

¹² Csepregi 2012, p. 85. Documentul care vorbește despre restaurarea bisericii din Levoča, din care este posibil să fi avut bani și pentru altar; textul se poate consulta online la adresa web: <https://archives.hungaricana.hu/en/charters/view/289324/?pg=0&bbox=507%2C-2609%2C2782%2C-1272> (accesat 18 mar. 2020) MOL, DL 75139 (accesat 30 aug. 2019).

(*bibliotheca minor*), accesibilă doar bibliotecarului (respectiv persoanei desemnate)¹³. Încăperea se mai păstrează și astăzi, dar nu mai este folosită.

Gestul adunării cărților într-un singur spațiu construit special în acest sens ar putea fi pus în legătură cu bibliotecile văzute sau care erau în curs de formare în centrele universitare în care a studiat J. Henckel. Dar orașul Levoča nu se putea asemăna cu Viena, Cracovia sau Bologna. În plus, nu se păstrează informații dacă lucrările adunate de Henckel și care nu i-au aparținut lui, ci plebaniilor din zonă, au fost oferite fără vreun gest de împotrivire din partea parohilor locali. Oricare ar fi fost motivul creării colecției de carte, cunoscută azi ca „biblioteca lui J. Henckel”, aceasta a rămas la Levoča după părăsirea orașului de către învățat și îi poartă simbolic numele datorită gestului său de creare a unei colecții de carte. Despre colecția de carte s-au scris numeroase articole, s-au redactat cataloage, istoriografiile slovacă, maghiară, chiar și cea română amintind-o¹⁴.

Învățătura lui Martin Luther a pătruns în regiunea Spiš la sfârșitul anilor '20 ai secolului al XVI-lea, și comunitatea germană din zonă a fost în contact cu ideile protestante pentru că orașul era unul comercial, pentru că unii tineri erau trimiși la școlile din spațiul german și pentru că apariția tiparului a permis răspândirea noilor idei mult mai ușor. Locuitorii Spiș-ului vedeau, probabil, în protestantism o formă de identificare națională. O parte din preoți vor îmbrățișa noua religie, în biblioteca organizată înainte de J. Henckel pătrunzând și 52 de cărți luterane¹⁵.

Odată cu adoptarea noii credințe și cu dispariția legăturilor cu Biserica Catolică prin desființarea chiar a confreriilor locale (de exemplu, confreria celor 24 de preoți din Spiš, din care a făcut parte și J. Henckel)¹⁶, biblioteca adăpostită în aceeași încăpere ca pe vremea lui Henckel a căzut în uitare, iar informații

¹³ Šedivý 2009, p. 514. Muckenhaupt, Rozsondai 2011, p. 161 aduc în discuție ideea că J. Henckel ar fi îndemnat ca biblioteca să fie una publică.

¹⁴ Din istoriografia problemei, vezi, de exemplu, Jakó 1977, p. 60, 62-65; Selecká 1974; Selecká Mârza 1997; Bodnárová 2013, p. 185-194; Csepregi 2005, p. 49-61; Csepregi 2011, p. 127-147; Csepregi 2012, p. 77-90; Frimmová 2000, p. 163-181. Komorová 2017, p. 241-164; Muckenhaupt, Rozsondai 2011, p. 159-189; Nagy 2013, p. 221-237.

¹⁵ Selecká 1974, p. 164: „Habentur et Libri Lutherani 52 in diversis Locis impressi, inter quos ipsius Lutheri opera etiam aliquae cernuntur, pariter et Missale ipsorum Germanico Typo antiquum”.

¹⁶ În anul 1248, cele 24 de orașe din Spiš au format o confrerie a celor 24 de parohi din regiune, numită *Fraternitas Plebanorum XXIV Civitatum Regalium Terrae Scepusiensis*, care depindea de arhiepiscopul de Esztergom. Este prima fraternitate de acest fel de pe teritoriul Ungariei Superioare, motivul organizării fiind îmbunătățirea activităților spirituale în comunitățile din subordine; era condusă de un „senior” și de trei, mai târziu patru „conseniores” aleși anual. Vezi mai multe informații în Ruciński 2009, p. 411-412, 428; Homza 2009, p. 277-279. Statutul confreriei v. în Wagner 1774, pars I, p. 268. Despre problema asociațiilor religioase, vezi și Gross 2004, p. 11-66.

despre colecția de carte au reapărut în cea de-a doua jumătate a secolului al XVIII-lea.

Nu se știe cum au ajuns în atenția lui Ignác Batthyány, viitorul episcop al Transilvaniei, informații despre colecția de carte adăpostită în Biserica Sf. Iacob. Colecția de carte aflată în nordul Imperiului Habsburgic, tot într-un spațiu de frontieră, va ajunge prin achiziție într-altul, în extremitatea estică a Imperiului. Cercetătoarea Doina Hendre Biro a presupus, fără să ofere vreo sursă documentară, că I. Batthyány, încă din perioada studenției la Trnava, ar fi cercetat în diverse arhive și biblioteci din spațiul actualei Slovacii (adică Bratislava) sau, mai târziu, când a intrat în legătură cu Imre Dániel, viitorul său bibliotecar, l-ar fi trimis pe acesta în regiunea Spiš¹⁷. Este posibil să fi aflat de valoarea colecției de carte de la Levoča înaintea numirii ca episcop al Transilvaniei. Este sigur că tratativele cu oficialitățile orașului Levoča au fost îndelungate, iar contractul de vânzare-cumpărare a fost semnat abia în anul 1790. În momentul vânzării colecției a fost redactat un catalog în dublu exemplar, unul rămânând la Levoča, iar celălalt ajungând la episcop. Potrivit catalogului, au fost cumpărate de la Levoča 412 lucrări (254 de tipărituri și 158 de manuscrise). Numărul de volume este mare, în fondul de la Biblioteca Batthyaneum nu par să se găsească toate volumele (titlurile cuprinse în catalog sunt scrise prescurtat, în timp, o parte dintre lucrări și-au pierdut acele semne distinctive pe care le aveau la Levoča – etichete, de aceea catalogul de carte redactat în anul 1974 de Eva Selecká nu a putut să le cuprindă pe toate). Tratativele au fost greoaie, episcopul a refuzat plata colecției, afirmând că nu a primit tot ce a cerut, că unele lucrări ar fi fără valoare. În masa succesorală întocmită la moartea episcopului Batthyány (1798) a fost stipulată și suma de 1800 de florini care trebuia plătită comunității din Levoča¹⁸. Indiferent de greutatea, durata și nemulțumirile legate de tratative, „biblioteca lui Johannes Henckel” face parte astăzi din fondul de carte al Bibliotecii Batthyaneum.

¹⁷ Biblioteca Batthyaneum 2014, p. 214, 228. Legătura dintre regiunea Spiš și Imre Dániel a fost discutată în Mârza 2020, p. 60-61, însă nu există documente care să-l lege pe I. Dániel de vreun presupus drum în Spiš, cum afirmă Doina Hendre Biro.

¹⁸ Selecká 1974, p. 9-10; Šedivý 2009, p. 515-516 vorbește despre o matriculă a Fraternității, despre care episcopul Batthyány afirma că nu a primit-o și că nu va plăti cărțile până nu îi va sosi (*Liber seu registrum fraternitatis venerabilium dominorum viginti quatuor plebanorum regaliū in Scepus [...] ordinatum per honorabilem dominum Laurentium Hyldebrandide Wogendrössel [...] 1520*, cunoscută și ca *Matricula Molleriana*). Într-unul din articolele sale, Zsigmond Jakó a transcris contractul de cumpărare a cărților, contract încheiat la Buda, la data de 29 septembrie 1790, între episcopul Batthyány și reprezentanții orașului Levoča, în care se stipula suma de 1800 de florini renani. Vezi Jakó 1991, p. 88-90, în special, nota 42. Din masa succesorală rezultă că la data de 10 ianuarie 1800 suma a fost dată bisericii din Levoča (v. BB XXXII/ 50: „Status passivus massae Batthyáni anno 1800 10 Ianuarii liquidari ceptus in Congregatione Capitulari: no. 217 Ecclesiae Leutsoviensi: 1800 liquidata”).

Trebuie însă menționat că lucrări care au însemnele de proprietate ale lui J. Henckel se găsesc și în Ungaria sau în Slovacia, dar doar în număr de câteva exemplare.

Merită să ne întrebăm, în acest moment, de ce colecția de carte organizată inițial de J. Henckel la Levoča a stârnit interesul episcopului Batthyány, în așa fel încât s-a străduit din toate puterile să și-o procure, aducând-o la periferia Imperiului. Cartea, sub orice formă, manuscrisă sau tipărită, a circulat de la începuturi. Indiferent de felul ei, fie că avea conținut istoric, filosofic, teologic, fie că erau doar simple notițe ale unor comercianți, odată cu creșterea nivelului de alfabetizare a orașenilor, odată cu apariția centrelor universitare (Bologna, Paris, Viena etc.), odată cu circulația studenților spre și dinspre aceste centre, cartea și informația din ea au pătruns în cele mai îndepărtate colțuri, în cazul nostru special, în Transilvania, periferie atât în perioada Regatului Ungar, cât și a Imperiului. Cartea a călătorit dinspre centru (vezi aici orașele europene în care au fost scrise sau copiate manuscrisele, respectiv tipărite cărțile care formează „biblioteca lui J. Henckel”) spre periferia dornică de a poseda lucrări deosebite precum centrul, de a se ridica la valoarea culturală a centrului.

Ce fel de lucrări formează „biblioteca lui J. Henckel” ajunsă în fondul de la Batthyaneum? Lucrările s-au înscris în moda vremii; în majoritate, sunt lucrări cu caracter teologic, filosofic, juridic, dar întâlnim și câteva cu caracter istoric, câteva gramatici sau chiar un manuscris de 12 file cu fragmente din scrisorile lui Enea Silvio Piccolomini¹⁹. Manuscrisele, incunabulele și tipăriturile care au făcut parte din fondul de carte cumpărat de episcopul Batthyány l-au interesat pe prelat prin aria tematică pentru care și-a dovedit înclinația pe parcursul vieții. Valoarea acestor lucrări este dată și de însemnările de proprietate; în afară de J. Henckel îi mai amintim pe Georg Molner (cca 1500), Valentinus de Bartpha (1517), Caspar Polirer (cca 1500), Sigismundus Senfftleben de Podolyno (1513), Georgius Rutkoviczius-Kutkoviczius (1604-1608) etc.²⁰. Atragem atenția asupra faptului că proprietarii amintiți aici nu au fost toți contemporani cu J. Henckel. În fondul de carte din Spiš au intrat câteva lucrări și la începutul secolului al XVII-lea, după care fondul a căzut în uitare până după jumătatea secolului al XVIII-lea. Pe lângă persoane fizice, lucrările au aparținut și bisericilor, capelelor, spitalelor, confreriilor din regiune (de exemplu, spitalul leproșilor de pe lângă Biserica Sf. Elisabeta din Levoča, biserica Sf. Iacob din Levoča, confreria celor 24 de plebani etc.)²¹.

¹⁹ Vezi, de exemplu, Selecká 1974, p. 60-142 sau Papahagi 2018, cu referire numai la lucrările achiziționate de episcop din Spiš. Pentru Piccolomini, vezi Mârza 2011, p. 157-169; Papahagi 2018, nr. 33.

²⁰ Selecká 1974, p. 49-57, 167-174.

²¹ Selecká 1974, p. 33-48.

Acest fond este unul deosebit de valoros. A ajuns la Alba Iulia, la frontieră, dintr-o altă frontieră, din nordul Imperiului, spațiu locuit de o puternică comunitate germană, ale cărei urme se regăsesc și astăzi și sunt vizibile.

Cel de-al doilea fond de carte care a ajuns în Transilvania și la Alba Iulia a fost cel care a cuprins cărțile cardinalului de Viena și episcopului de Vác, Christoph Anton Migazzi (Trento, 14 oct. 1714 - Viena, 14 apr. 1803), opozant al reformelor tereziene și iozefine. A recurs la vânzarea propriei biblioteci ca să se poată întreține pe lângă Curtea în a cărei disgrație căzuse²². Pentru a ajunge la acest fond, trebuie asociat numele episcopului Ignác Batthyány cu cel al lui Imre Dániel, bibliotecarul său și, de fapt, agentul său în materie de achiziție de carte cât timp s-a aflat în călătoria științifică pe care i-a organizat-o episcopul în Italia; și înainte, pe când se afla pe teritoriul de azi al Austriei, viitorul bibliotecar s-a bucurat de susținerea financiară a protectorului său; i-a transmis importante informații documentare, dar și legate de vânzarea diferitelor colecții de carte din Viena.

Achiziția colecției Migazzi a fost discutată pe parcursul ultimelor decenii de diferiți cercetători²³; de aceea, nu vom relua aici informațiile cunoscute. Dorim doar să atragem atenția asupra faptului că aceste volume, care odinioară au împodobit rafturile bibliotecii cardinalului vienez, despre a cărei colecție se știa atunci că era una dintre cele mai deosebite din Imperiu, au ajuns la Alba Iulia și datorită implicării în procesul de achiziție a lui Imre Dániel. În fondul arhivistic de la Batthyaneum există o importantă corespondență purtată de episcop cu Imre Dániel, în care este tratată această colecție (discuțiile legate de achiziția care urma să fie făcută l-au adus în centru pe Michael Johann Denis, ajuns mai târziu custode al Bibliotecii Imperiale din Viena; există informații despre plata colecției, despre catalogul primit de episcop de la Viena, există contractul de vânzare-cumpărare, este amintită modalitatea de transport a cărților etc.)²⁴.

Cele câteva mii de volume achiziționate de episcop au format, de fapt, prețiosul nucleu pe care s-a clădit mai apoi întregul fond de carte de la Batthyaneum. Manuscrise, incunabule, tipărituri au îmbogățit biblioteca prelatului și au stat la baza cercetărilor multor erudiți locali, aici, la frontieră.

²² Loidl, Krexner 1983, p. 66-67; <http://www.deutsche-biographie.de/sfz63293.html> (accesat la 25 iul. 2015). De văzut, cu unele rețineri, informații despre viața și activitatea lui Migazzi în Dârja 1998, p. 10-11.

²³ Vezi, de exemplu: Jakó 1969, p. 125-129; Mârza, Mârza 1995, p. 239-250; Dârja 1998; Mârza 2012, p. 203-210.

²⁴ Mai multe amănunte și corespondența dintre episcop și I. Dániel pe această temă se găsesc în Mârza 2020, p. 44-49.

Vom aduce în continuare în discuție o supoziție pe care am menționat-o în biografia dedicată lui Imre Dániel; este vorba tot de o achiziție, probabil parțială și încă discutabilă. În corespondența Batthyány-Dániel există câteva mențiuni despre polihistorul slovac Adam František Kollár, mort la 10 iulie 1783²⁵. Discuțiile dintre cei doi aduc în scenă catalogul publicat la moartea lui Kollár (*Catalogus praestantissimorum librorum nec non rarissimorum manuscriptorum Bibliothecae Kollarianae*, Wien, 1783), care conținea colecția lui de carte²⁶. Ne intrigă faptul că, după un schimb de numai câteva scrisori (maximum 5), subiectul Kollár nu mai este tratat. În plus, cercetând acea scrisoare-anexă pe care i-a trimis-o episcopul lui Dániel și în care erau menționate anumite lucrări din catalog pe care le dorea în propria sa bibliotecă, am descoperit la Batthyaneum câteva lucrări interesante care pot fi apropiate de unele cărți ce i-au aparținut lui Kollár și care sunt accesibile on line pe site-ul Österreichische Nationalbibliothek din Viena²⁷.

Luând pe rând cărțile din scrisoarea-anexă, am încercat să identificăm, de curiozitate, în fondul de la Batthyaneum cele 72 de titluri menționate de episcop și să căutăm însemnările de proprietate care ar sublinia apartenența la biblioteca lui A. F. Kollár. Munca a fost dificilă deoarece există foarte puține instrumente de lucru ajutătoare.

În primul rând ne-am oprit asupra tipăriturilor cerute de episcop; pe lângă titlu, unele au menționat doar autorul, altele numai anul de apariție, iar altele au ambele date. Dintre tipărituri, interesantă este situația unui incunabul: Iohannes de Thurócz, *Chronica Hungarorum*, Brunae, [Conradus Stahel et Matheus Preinlein], 1488; lucrarea a fost vândută de episcopul Majláth în anul 1931, nu se cunoaște motivul, poate era unul practic (nevoie de finanțare pentru

²⁵ Amănunte și corespondența dintre episcop și I. Dániel pe tema bibliotecii lui Kollár, vezi în Mârza 2020, p. 49-53. Biblioteca lui Kollár ca posibil fond de achiziție pentru episcop a fost prezentată la o conferință în anul 2016, care conține mult mai multe informații decât au fost introduse în biografia dedicată lui Imre Dániel. Cercetarea a fost publicată, dar este în limba slovacă sub forma Mârza 2016, p. 142-153. Rezumăm aici cele mai importante informații despre posibila achiziție. Menționăm că respectivul articol aduce un nou punct de vedere asupra subiectului care a fost atins și de Dârja 1997-1998, p. 649-685; aici autoarea a discutat mai degrabă activitatea lui A. F. Kollár, iar în anexă a transcris scrisori din corespondența I. Batthyány – A. F. Kollár, scrisoarea-anexă la care facem aici referire și fragmente din catalogul cu cărțile lui Kollár care urmau să fie vândute. Noi, în schimb, am încercat să identificăm, pe baza fondului arhivistic și de carte de la Batthyaneum, posibile cărți care au ajuns în Transilvania ca urmare a licitației.

²⁶ Am folosit cota H8 I 17 din cadrul Bibliotecii Batthyaneum.

²⁷ Vezi, de exemplu, https://search.onb.ac.at/primo-explore/search?institution=43ACC_ONB&vid=ONB&tab=default_tab&search_scope=ONB_gesamtbestand&mode=basic&displayMode=full&bulkSize=10&highlight=true&dum=true&query=any,contains,Briefe%20von%20und%20an%20Johannes%20Sambucus&displayField=all (accesat la 19 nov. 2021). Anexa are cota BB LXX/115, Beba, 2 oct. 1783.

întreținerea bibliotecii). În bibliotecă a mai rămas un exemplar tipărit tot în anul 1488, dar la Augusta²⁸; nu știm dacă exemplarul vândut provine într-adevăr de la Kollár, se știe însă că acest exemplar avea o serie de însemnări, deci era mult mai valoros decât cel rămas în fondul de carte. A ridicat greutatea de identificare lucrarea *Analecta Rabbinica* a lui Aadrian Reland (1676-1718). Episcopul i-a cerut lui Dániel lucrarea care ar fi apărut la Frakfurt în 1558; anul este scris greșit pentru că autorul încă nu se născuse, localitatea este și ea greșită, pentru că, în *Catalogus*-ul tipărit pentru licitația cărților lui Kollár, localitatea este Trajecti ad Rhenum, adică Utrecht, iar anul este și în catalogul de licitație greșit, deoarece a doua ediție la care se face referire a apărut în 1723, nu în 1713. Lucrarea se află în fondul actual și este cea care, prin cota „A. K./53”, ne-a dus cu gândul la inițialele numelui lui Kollár²⁹. De asemenea, credem că ar putea proveni dintre cărțile lui Kollár și lucrările lui Stephanus Baluzius, Martinus Crusius, Johann Joachim Schröder și Ioachim Camerarius Pabepergensis, datorită ductului unor însemnări bibliografice pe care le conțin³⁰.

În continuare, am căutat pe site-ul Österreichische Nationalbibliothek din Viena, deoarece A. F. Kollár a fost directorul Bibliotecii Imperiale, și am găsit o informație curioasă. Una dintre lucrările care i-au aparținut lui Kollár, *Briefe von*

²⁸ Iohannes de Thurócz, *Chronica Hungarorum*, Bruna, [Conradus Stahel et Matheus Preinlein], 1488; cota A-28. Conform unei însemnări, acest exemplar a fost vândut cu permisiunea episcopului Majláth în anul 1931 pentru suma de 15000 lei. Se face precizarea că în bibliotecă a mai rămas un exemplar din Cronică, apărut la Augusta în anul 1488. Vezi *Catalogus* 1965, p. 108-109.

²⁹ Hadrian Reland, *Analecta Rabbinica*, Trajecti ad Rhenum, 1723; cota N VII 4; lucrarea are câteva trimiteri bibliografice și o interesantă cotă A. K./53, care ne duce cu gândul că lucrarea ar fi putut face parte din biblioteca lui Kollár, având inițialele lui.

³⁰ Innocentii III Rom. Pontif. *Epistola quam exhibuit Stephanus Baluzius*; cota O4 III 15, coll. 36; pe forța, însemnarea N 56 cu o cerneală asemănătoare cu cea din lucrarea lui Reland pe care am considerat-o ca fiind a lui Kollár. Martinus Crusius, *Turco Graeciae libri octo*, per Leonardum Ostensium [sic], Basileae, 1584; cota B3 II 10. Pe oglinda anterioară se află un „3” al cărui duct e identic cu aceeași cifră care apare pe lucrarea lui Reland și care, presupunem noi, i-a aparținut lui Kollár. De asemenea, informațiile bibliografice găsite la început au același duct cu cele de pe lucrarea lui Reland. Joh. Joachimi Schröderi, *Thesaurus linguae armenicae, antiquae et hodiernae*, Amstelodami, 1711; cota K4 IV 7; lucrarea a fost donată de autor unui consilier al Alteței Sale, Landgraful de Hessen a Cassel, așa cum reiese din donație: „A son Excellence Monseigneur Motze conseiller de la Regence de Ministre d' État de Son Altesse Serenissime Le Landgrave de Hessen a Cassel”. Lucrarea are o trimitere bibliografică al cărei duct este identic cu cel al lucrării lui Reland care are cota A. K./53, posibilă cotă din biblioteca lui Kollár. Ioachim Camerarius Pabepergensis, *Historica narratio, de Fratrum Orthodoxorum ecclesiis in Bohemia, Moravia et Polonia*, Typis Voegelinianis, Heidelbergae, 1605; cota S2 VII 10, coll. 1 și Q2 VI 38, coll. 1. Cota S2 VII 10, coll. 1 are câteva trimiteri bibliografice al căror duct este identic cu cel al lucrării lui Reland, cea cu cota A. K./53. Este posibil să fi aparținut lui Kollár. Mai conține o interesantă însemnare pe foaia de titlu: „Ottho L. B. à Schwerin 1664”. Cealaltă cotă, Q2 VI 38, coll. 1, are o însemnare sub forma „... M. Georgii Lani”, și pe forța cota G N. V 29.

und an Johannes Sambucus³¹ are cota 9736/Caps. Koll. XXI³², unde ductul literei „K” este identic cu cel al lucrării lui Aadrian Reland de la Biblioteca Batthyaneum. Astfel, deși tipul cotei de la Batthyaneum este altul decât cel de la Nationalbibliothek, este posibil ca lucrarea de la Alba Iulia să-i fi aparținut lui Kollár. De asemenea, ductul literei „K” al unui *supra libros* care i-a aparținut lui Kollár și care se află în custodia aceleiași biblioteci vieneze este identic cu cel de la Batthyaneum³³.

Pentru fondul de manuscrise de la Biblioteca Batthyaneum am folosit singurul instrument de lucru, depășit însă pentru ce ne interesează în acest moment: *Catalogus concinnus librorum manuscriptorum bibliothecae Batthyányanae*, realizat de Robert Szentiványi în prima jumătate a secolului al XX-lea. Conține manuscrisele cercetate de învățatul maghiar înainte de plecarea sa în Ungaria, în jurul anului 1918. Nu sunt toate manuscrisele bibliotecii, ci doar cele pe care a reușit să le prelucreze; în catalog există titluri precum *Miscellanea diplomatica historiam R. Hungariae illustrantia*, 344 f. sau *Miscellanea rerum Transsylvanicarum*, t. I-II, fol. 396 + 331, le-am putea numi chiar culegeri, colecții neprelucrate și care ascund între ele multe alte documente³⁴.

În scrisoarea-anexă cu cărțile lui Kollár cerute de prelat există menționată lucrarea *Transylvania*; sub acest nume, în fondul actual, se numără lucrarea lui Andreas Huszty, *Dacia mediterranea, id est Transylvania vetus*³⁵; după însemnările pe care le conține, lucrarea nu a avut cum să provină din biblioteca lui Kollár. Există, de asemenea, un *Novum Tripartitum Opus*, despre care episcopul spunea în scrisoarea-anexă că e parțial tipărit, parțial scris; la bibliotecă există o parte scrisă, datată cu anul 1759, dar nu are nicio însemnare care să ne ducă cu gândul la Kollár. Încercând să elucidăm problema, am căutat în *Catalogus*-ul tipărit la moartea lui Kollár, unde însă lucrarea lui Werbőczy este menționată ca fiind parțial scrisă, parțial tipărită, dar în anul

³¹ https://search.onb.ac.at/primo-explore/fulldisplay?docid=ONB_alma21303509950003338&context=L&vid=ONB&lang=de_DE&search_scope=ONB_gesamtbestand&adaptor=Local%20Search%20Engine&tab=default_tab&query=any,contains,Briefe%20von%20und%20an%20Johannes%20Sambucus&mode=basic (accesat la 19 nov. 2021).

³² https://digital.onb.ac.at/RepViewer/viewer.faces?doc=DTL_5100135&order=1&view=SINGLE (accesat la 19 nov. 2021).

³³ Mulțumim pentru informație dlui. Mag. Friedrich Simader, Sammlung von Handschriften und alten Drucken, Nationalbibliothek din Viena.

³⁴ *Catalogus* 1958, nr. 672, nr. 566.

³⁵ *Dacia Mediterranea id est Transilvania Vetus* [...] studio et labore Andreae Huszti etc. Anno Domini MDCCXLIII, Cibinii Transilvanorum: cota R I 43; însemnări pe oglinda anterioară: „Francisci Fekete de Frits, comp[aravit] Claudiopoli A[nn]o 1763 21 Febr[uarii]”, „N[ume]ro 59 Ioanni Buczzi [manu propria]”, „Sp[ectabili] ac M[a]g[istr]o Dom[ino] Altelics Domino Fratri Colendissimo”; însemnări pe foaia de titlu: „A Em Buczy”.

1561, la Viena. Din colecția de manuscrise care i-au aparținut lui Samuel Székely de Doba, există în fondul actual mai multe volume, dar cele două menționate în scrisoarea-anexă nu au putut fi identificate³⁶. De asemenea, prelatul Batthyány a dorit și lucrările lui Matej Bel sau chiar pe cele scrise de Kollár, dar sub formă de manuscrise, nu de tipărituri. Celelalte lucrări menționate de episcop în scrisoarea-anexă trimisă lui Dániel nu au fost momentan găsite sau, în cazul în care ele totuși se află, provin din alte fonduri pătrunse ulterior la Batthyaneum; de exemplu, biblioteca episcopului Fogarassy³⁷. Faptul că fondul actual de manuscrise este parțial prelucrat a ridicat întotdeauna probleme legate de identificarea acestora. În scrisoarea-anexă trimisă lui Dániel găsim titluri precum *Acta et diplomata [...]*, *Fasciculus [...]*, *Opuscula varia [...]*, *Symmicta [...]*, *Collectanea [...]*, *Analecta [...]*, *Indices [...]* etc. care, prin denumirile conținute, nu ne ajută la identificarea lucrărilor. Putem doar să presupunem, fără să avem certitudine.

Într-unul dintre manuscrisele bibliotecii se păstrează șapte scrisori scrise și trimise de Kollár episcopului Batthyány în anul 1763; le-am putea denumi corespondența Kollár-Batthyány. Temele discutate sunt variate, se amintesc personalitățile vremii, precum Matej Bel, de la văduva căruia Kollár a reușit să cumpere manuscrisul lucrării *Adparatus ad historiam criticam Ducum et Regum Hungariae*³⁸; acest manuscris se află pe lista de cărți dorite de episcop spre a fi cumpărate din biblioteca lui Kollár³⁹. Așadar, Ignác Batthyány știa de existența manuscrisului în biblioteca lui Kollár din anul 1763, după cum reiese din corespondență, iar în anul 1783, la vânzarea cărților lui Kollár, a încercat să-l cumpere⁴⁰. Pentru moment, nu l-am găsit în fondul bibliotecii Batthyaneum. În

³⁶ Important erudit al secolului al XVIII-lea, a fost în legătură cu personalitățile culturale ale vremii (A. Kollár, D. Cornides, Matej Bel, I. Kaprinai etc.). Vezi amănunte în https://de.wikisource.org/wiki/BLK%C3%96:Sz%C3%A9kely_von_Doba,_Samuel (accesat la 16 dec. 2021) sau <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/sz/sz26037.htm> (accesat la 16 dec. 2021).

³⁷ Din fondul Fogarassy au pătruns lucrări care se află în lista lui Batthyány, dar nu Batthyány le-a obținut. Vezi un exemplu *Vita sancti Stephani, regis Hungariae ex Latinis et Graecis, aliarumque gentium [...]* a Joanne Stillingo SJ theologo, continuatore Joannis Bollandi, Cassoviae, 1767, cota N2 III 22.

³⁸ BB XI 282, f. 308^v scrisoarea lui Kollár către Batthyány, Viena, 19 februarie 1763: „[...] quem manu scriptum cum aliis monumentis ab ejusdem viri docti conjuge vidua aere meo comparavi anno proximo elapso mense Octobri [...]”.

³⁹ Ne-am ajutat de *Catalogus*-ul lui Kollár, unde, la p. 10, nr. 95, am aflat următoarele: „Mathiae Belii diplomatarium Hungaricum MS. Ab ejusdem conjuge vidua, matrona lectissima, a me Posonii comparatum. Est quantivis pretii, cum propter selectum diplomatum, tum quod notitiae novae regni Hungariae scribendae inserviit. MS Vol. 2”.

⁴⁰ De activitatea literară a lui Mathias / Matej Bel s-a preocupat încă un membru al familiei Batthyány, Joseph (1727-1799), ajuns cardinal și primat al Ungariei. Ignác și Joseph erau veri. Acesta a reușit să cumpere, în anul 1767, de la văduva lui Bel, 80 de volume. La moartea sa (1799), biblioteca arhiepiscopală a fost mutată împreună cu arhiva la Esztergom, unde se află până azi. Mai multe, vezi în Tibenský 1984, p. 254-255.

corespondența Kollár-Batthyány sunt menționați și alți savanți ai vremii (György Pray⁴¹, prefectul Bibliotecii Vaticane, Giuseppe Garampi⁴², bibliotecarul vienez Peter Lambeck⁴³ sau urmașul său, Daniel de Nessel), cunoscuți celor doi corespondenți datorită activității lor științifice. În aceeași corespondență, Kollár discută și despre cărți; una este o lucrare editată de el (Ursinus Velius, *De bello Pannonico*, lucrare aflată în fondurile bibliotecii⁴⁴), apoi amintește de lucrarea *L'art de verifier les dates*, scrisă de trei călugări benedictini, Charles Clémencet, Maur Dantine și Ursin Durand (în scrisoarea din 19 februarie 1763 și din 6 mai 1763); în aceeași scrisoare din 6 mai 1763, se atrage atenția că lucrarea încă nu i-a fost trimisă din cauza neglijenței librărilor pe care l-a însărcinat cu aceasta⁴⁵; cartea nu există în fondul de la Batthyaneum. Foarte interesant este faptul că această corespondență s-a desfășurat, din ce am găsit până acum, doar pe parcursul anului 1763.

Ipoteza pe care am formulat-o la început, referitor la o posibilă achiziție a unei părți a bibliotecii lui Kollár, va rămâne la același stadiu de supoziție. Sunt prea multe întrebări care, momentan, nu și-au găsit răspunsul, și acest fapt ne împiedică să luăm o decizie. Biblioteca Batthyaneum are nevoie stringentă de un catalog de carte, pe care să îl facă accesibil cercetătorilor, împreună cu un catalog de posesori. Abia atunci vor ieși la iveală, de fapt, câte achiziții mai mici, despre care nu s-a vorbit, sau ce donatori mai există în fondul de la Batthyaneum. Există informații despre faptul că în bibliotecă s-ar găsi și lucrări care i-au aparținut lui Daniel Kornides, un alt personaj interesant al secolului al XVIII-lea.

De ce s-a străduit episcopul Batthyány să organizeze o bibliotecă la Alba Iulia și de ce a achiziționat diferite colecții de carte? Răspunsul este unul logic: episcopul a dorit să se poată folosi de aceste lucrări în scop științific – el însuși

⁴¹ BB XI 282, f. 313^v Kollár către Batthyány, Viena, 6 mai 1763: „Avide expecto Prayi Annalium volumen alterum, quod jam sub prelo est; nam illud se ibidem editurum mihi promisit, amabo tamen te si interim apographum aliunde obtineas et mecum communices”.

⁴² Despre prefectul Bibliotecii Apostolice, ajuns și nuntiu apostolic, vezi Squicciarini 1998, p. 182-185.

⁴³ Și bibliotecarul Imre Dániel a cercetat opera lui Peter Lambeck (1628-1680), pe care acesta, în calitate de bibliotecar al Bibliotecii Imperiale din Viena, a redactat-o. În plus, episcopul Batthyány i-a cerut lui Dániel să-i citească opera pentru a ști ce să caute când va pătrunde în bibliotecă. Vezi BB LXX/96.

⁴⁴ BB XI 282, f. 310^v, scrisoarea lui Kollár către Batthyány, Viena, 1 februarie 1763: „Nescio utrum Ursini Velii de Bello Pannonico libros anno proxime elapso a me primum in lucem prolatis, videris [...]”. Lucrarea menționată se află în două exemplare: M2 IX 34 a Y2 V 22. Niciuna dintre cele două nu are vreo mențiune legată de Kollár, cota M2 IX 34 face parte din biblioteca episcopului Fogarassy (1800-1882).

⁴⁵ BB XI 282, f. 313^r, Viena, 6 mai 1763: „[...] integrum tibi non fuisse missum, quippe opus Gallicum L'art de verifier les dates librarius meus, cui id negotii dederam, in sarcinulam conjicere, imprudens neglexit”.

fiind autor de cărți –, dar, totodată, să poată rivaliza cu bibliotecile pe care a avut ocazia să le viziteze, să le studieze fondurile cât timp a fost student. În plus, în secolele XVII-XVIII, se deschideau, în apusul Europei, publicului doritor de frumos și de știință marile colecții de carte sub formă de biblioteci, care aveau și personal aferent, toate aceste transformări datorându-se curentului Luminilor. Iar episcopul Batthyány, la fel ca baronul și guvernatorul Samuel von Brukenthal și cancelarul aulic Sámuel Teleki, a fost interesat, poate din orgoliu aristocratic, poate din orgoliu științific, poate din cauza trendului european, să adune în așezământul său cultural astfel de chilipiruri livrești. Bibliotecile pe care le-au întemeiat cei trei Mecena în Transilvania urmau să servească și la emanciparea transilvănenilor interesați de știință și cercetare, pentru că, în acest mod, li se asigurau informațiile necesare la nivel local, chiar la periferie.

Însemnele de proprietate au fost și sunt cele care oferă prestanță oricărei colecții, iar acest gest subliniază apartenența, proprietatea, posesia. În cazul episcopului Ignác Batthyány, achiziția de carte și aducerea ei la periferia Imperiului, acolo unde era o „neîncetată mișcare de oameni și valori”⁴⁶, au ridicat gestul său, transformându-l dintr-unul de colecționar într-unul de deschizător de drumuri. Inițiatorul ei a gândit biblioteca ca pe un spațiu de cultură, de desăvârșire intelectuală pentru grupul de oameni din jurul său, care, așa cum o arată însemnările de pe cărțile deținute de ei, aveau preocupări științifice spre sfârșitul secolului; pe lângă ex-librisurile de pe cărți, preocupările sunt evidente și din catalogul de ieșiri și intrări ținut în bibliotecă⁴⁷.

Alături de cancelarul aulic Sámuel Teleki la Târgu-Mureș și de guvernatorul Samuel von Brukenthal la Sibiu, care prin bibliotecile lor au deschis pe plan cultural cele două orașe noutăților dinspre centru, prelatul catolic a deschis, la rândul său, mica așezare de pe malul Mureșului, o periferie, lumii științifice europene.

Abrevieri bibliografice

Biblioteca Batthyaneum, fond arhivistic:

BB cutii cu corespondență: BB cutia XXXII, scrisoarea 50; BB cutia LXX, scrisorile 96, 115.

BB X 162 – *Nomina eorum qui ex Bibliotheca acceperunt libros ad legendos*

⁴⁶ Boia 2015, p. 15.

⁴⁷ În jurul episcopului s-au mișcat numeroși intelectuali ale căror biblioteci se găsesc atât în fondul de carte veche al bibliotecii Seminarului Incarnatae Sapientiae (SIS), cât și la Batthyaneum: vezi, de exemplu, István Fangh, János Emil Buczy, Antal Mártonffi, Antal Szeredai, József Bela etc. Vezi: Mârza, Mârza 2017, p. 203-250. Vezi, de exemplu, BB X 162: nume precum István Fangh, Emil Buczy, Imre Dániel (acesta din urmă în perioada în care nu mai ocupa funcția de bibliotecar, a împrumutat cărți la datele de 7 sept. 1801, 26 și 30 iun. 1802) sau un nepot de-al său, tot Imre Dániel: 19 mai și 12 dec. 1806 etc.

- BB XI 13-15 – *Catalogus Bibliothecae Christ. Card. à Migazzi*
- BB XI 282 – *Miscellanea, partim manuscripta, partim impressa* (12. *Epistolae Adami Kollar ad episcopum Batthyany*)
- Barlett 1993 – Robert Barlett, *The Making of Europe. Conquest, colonization and cultural change 950-1350*, London, Penguin Books, 1993
- Batthyaneum 2014 – *Biblioteca Batthyaneum la sfârșitul secolului al XIX-lea. Cartea-catalog a lui Varjú Elemér, adnotată și comentată*. Adnotare și Prefață dr. Doina Hendre Biro, București, 2014
- Beke 1871 – Antal Beke, *Index manuscriptorum Bibl. Batthyaniae*, Károlyfőhérvár, 1871
- Berend 1999 – Nora Berend, "Medievalists and the Notion of the Frontier", în *The Medieval History Journal*, 1999, 2, 55, p. 55-72
- Bodnárová 2013 – Miroslava Bodnárová, "John Henckel, the parson of Košice – a personality of European Renaissance and Humanism", în Mária Hajduová, Martin Bartoš (eds.), *Košice in the coordinates of European History*, Košice, 2013, p. 185-194
- Boia 2015 – Lucian Boia, *România, țară de frontieră a Europei*, București, 2015
- Caesar 1964 – C. Iulius Caesar, *Războiul galic - Războiul civil*. Studiu introductiv și indice Cicerone Poghirc, București, 1964
- Catalogus 1958 – *Catalogus concinnus librorum manuscriptorum bibliothecae Batthyányanae exaratus per Robertum Szentiványi*, Szeged, 1958
- Catalogus 1965 – *Catalogus incunabulorum Bibliothecae Batthyaniae*, conscriptus a Péter Kulcsár, Szeged, 1965
- Csepregi 2005 – Zoltán Csepregi, "Court Priests in the Entourage of Queen Mary of Hungary", în Orsolya Réthelyi et alii (eds.), *Mary of Hungary the Queen and Her Court 1521-1531*, Budapest, 2005, p. 49-61
- Csepregi 2011 – Zoltán Csepregi, "Die Anfänge der Reformation in Königreich Ungarn bis 1548", în Vincenc Rajšp, Karl W. Schwarz, Bogusław Dybaś, Christian Gastgeber (Hgg.), *Die Reformation in Mitteleuropa. Reformacija v srednji Evropi. Príspevky ob 500-letnici rojstva Primoža Trubarja*, Ljubljana/Wien, 2011, p. 127-147
- Csepregi 2012 – Zoltán Csepregi, "Thurzovci a počiatky reformácie [Familia Thurzó și începuturile Reformei]", în Tünde Lengyelová a kol. (eds.), *Thurzovci a ich historický význam*, Bratislava, 2012, p. 77-90
- Cseresnyés 1824-1826 – Antal [sic!] Cseresnyés, *Conscriptio Bibliothecae Musei Batthyányani facta annis 1824-1826*, II vol.
- Dârja 1997-1998 – Ileana Dârja, „Manuscrite și tipărituri kollariene în colecția Bibliotecii Naționale a României, filiala Batthyaneum din Alba Iulia”, în *Sargetia*, 1997-1998, 27, nr. 1, p. 649-685
- Dârja 1998 – Ileana Dârja, *Fondul Migazzi. Surse documentare*, Alba Iulia, 1998
- Fati 2007 – Sabina Fati, *Transilvania – o provincie în căutarea unui centru. Centru și periferie în discursul politic al elitelor din Transilvania, 1892-1918*, Cluj-Napoca, 2007
- Fraknói 1872 – Fraknói, Vilmos, *Henckel János, Mária királyné udvari papja*, Pest, 1872
- Frimmová 2000 – Eva Frimmová, "Knižnica Jána Henkela [Biblioteca lui Ján Henkel]", în *Kniha '97-'98. Zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry*, Martin, 2000, p. 163-181
- Gross 2004 – Lidia Gross, *Confreriile medievale în Transilvania (secolele XIV-XVI)*, Cluj-Napoca, 2004
- Haraszi Szabó, Kelényi 2019 – Péter Haraszi Szabó, Borbála Kelényi, *Magyarországi diákok Francia, Angol, Itáliai és Német Egyetemeken a középkorban 1100-1526. Students from Hungary at the Universities of France, England, Italy and Germany in the Middle Ages 1100-1526*, Budapest, 2019

- Haraszi Szabó, Kelényi, Szögi 2016-2017 – Péter Haraszi Szabó, Borbála Kelényi, László Szögi, *Magyarországi diákok a prágai és krakkói egyetemeken 1348-1525. Students from Hungary at the Universities of Prague and Krakow 1348-1525*, 2 köt., Budapest, 2016-2017
- Herodot 1999 – Herodot, *Istории. Cartea a IV-a Melpomene*. Traducere, notițe istorice și note de Felicia Ștef, București, 1999
- Homza 2009 – Martin Homza, "Včasnostredoveké dejiny Spiša [Istoria Spișului în evul mediu timpuriu]", în *Historia Scepusii Vol. I. Dejiny Spiša I*, Vedecká redakcia Martin Homza a Stanisław A. Sroka, Bratislava – Kraków, 2009, p. 126-327
- Jakó 1969 – Zsigmond Jakó, "A Batthyaneum – könyvtár történetéből I. A Migazzi-gyűjtemény megszerzése", în *Könyvtári Szemle*, București, XIII, 3, 1969, p. 125-129
- Jakó 1977 – Zsigmond Jakó, *Philobiblon transilvan*, București, 1977
- Jakó 1991 – Zsigmond Jakó, "Batthyány Ignác, a tudós és a tudományszervező", în *Erdélyi Múzeum*, Kolozsvár, LIII, 1991, p. 76-99
- Janeczek 2011 – Andrzej Janeczek, „Frontiers and Borderlands in Medieval Europe. Introductory Remarks”, în *Quaestiones Medii Aevi Novae*, 2011, p. 5-14
- Komorová 2017 – Klára Komorová, "Významní vlastníci kníh z prvej polovice 16. storočia [Importanți posesori de cărți din prima jumătate a secolului al XVI-lea]", în Eva Frimmová (ed.), *Prelomové obdobie dejín (politika, spoločnosť, kultúra v roku 1515)*, Bratislava, 2017, p. 241-264
- Komorová, Saktorová 2012 – Klára Komorová, Helena Saktorová, "Slováci na panovníckych dvoroch v 16. a 17. storočí vo vzťahu ku knižnej kultúre [Slovaci la curțile regale din secolele XVI și XVII în legătură cu cultura cărții]", în *Ján Jessenius, Slováci na panovníckych dvoroch*, Martin, 2012, p. 198-219
- Loidl, Krexner 1983 – Fr. Loidl, M. Krexner, *Wiens Bischöfe und Erzbischöfe*, Wien, 1983
- Mannová 2011 – *Scurtă istorie a Slovaciei*, Elena Mannová coord., Traducere din limba slovacă și indice de E. Mârza, R. Mârza, București, 2011
- Mârza 2011 – Andreea Mârza, „Fragmente de scrisori piccolominiene într-un manuscris din secolul al XV-lea aflat în custodia Bibliotecii Batthyaneum din Alba Iulia”, în *Apulum*, XLVII, 2011, p. 157-169
- Mârza 2016 – Andreea Mârza, "Bibliotheca Kollariana – možný akvizitný prameň pre Sedmohradského biskupa Ignáca Batthyányho [Bibliotheca Kollariana – posibil izvor de achiziții pentru episcopul transilvan Ignác Batthyány]", în *Kniha. Zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry*, Martin, 2016, p. 142-153
- Mârza 2020 – Andreea Mârza, *Portretul unui iluminist ardelean. Bibliotecarul Imre Dániel (1754-1804)*, Cluj-Napoca, 2020
- Mârza 2012 – Iacob Mârza, „Slovenské tlače z Migazziho knižného fondu ako súčasť Batthyanea z Alba Julie (17.–19. stor.)”, în *16. Storočie v zrkadle knižnej kultúry*, Banská Bystrica, 2012, p. 203–210
- Mârza, Mârza 2017 – Andreea Mârza, Eva Mârza, „Personalități din anturajul episcopului Batthyány: István Fangh funcționar și colecționar de carte”, în *Terra Sebv. Acta Musei Sabesiensis*, 2017, nr. 9, p. 203-250
- Mârza, Mârza 1995 – Eva Mârza, Iacob Mârza, „Biblioteca Migazziana Viennensis (Sugestii pentru o reconstituiere)”, în *Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol”*, 1995/XXXII, p. 239-250
- Muckenhaupt, Rozsondai 2011 – Erzsébet Muckenhaupt, Marianne Rozsondai, "Historische Einbände der Bücher aus dem Besitz des Johannes Henckel", în Doina Biro Hendre (ed.), *Batthyaneum: omagiu fondatorului Ignatius Sallestius de Batthyan (1741-1798)*, București, 2011, p. 159-189

- Nagy 2013 – Imrich Nagy, "Erazmavec Ján Henckel a jeho svet [Ján Henckel, adeptul lui Erasmus și lumea sa]", în *Kniha. Zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry*, Martin, 2013, p. 221-237
- Papahagi 2018 – A. Papahagi (coord.), A.-C. Dincă în colaborare cu A. Mârza, *Manuscrisele medievale occidentale din România. Censuș*, Iași, 2018
- Rady 2003 – Martyn Rady, "The Medieval Hungarian and Other Frontiers", în *Slavonic and East European Review*, vol. 81, no. 4, October 2003, p. 698-709 (recenzie la Nora Berend, *At the Gate of Christendom: Jews, Muslims and 'Pagans' in Medieval Hungary, c. 1000 - c. 1300*, Cambridge, 2001)
- Réthelyi 2010 – Orsolya Réthelyi, *Mary of Hungary in court context (1521-1531)*, PhD thesis in Medieval Studies, Budapest, 2010
- Ruciński 2009 – Henryk Ruciński, "Neskorostredoveké dejiny Spiša [Istoria Spișului în evul mediu târziu]", în *Historia Scepusii Vol. I. Dejiny Spiša I*, Vedecká redakcia Martin Homza a Stanisław A. Sroka, Bratislava – Kraków, 2009, p. 330-449
- Selecká 1974 – Eva Selecká, *Stredoveká Levočská Knižnica [Biblioteca Medievală din Levoča]*, Martin, 1974
- Selecká Mârza 1997 – Eva Selecká Mârza, *A középkori Lőcsei könyvtár*, Szeged, 1997
- Slovenský Biografický Slovník 1986-1994 – Slovenský Biografický Slovník (od roku 833 do roku 1990)*, I-II, VI zv., Martin, 1986-1994
- Squicciarini 1998 – Donato Squicciarini, *Nunzi apostolici a Vienna*, Città del Vaticano, 1998
- Šedivý 2009 – Juraj Šedivý, "Stredoveká písomná kultúra na Spiši", în *Historia Scepusii Vol. I. Dejiny Spiša I*, Vedecká redakcia Martin Homza a Stanisław A. Sroka, Bratislava – Kraków, 2009, p. 483-520
- Tacitus 2004 – Publius Cornelius Tacitus, *Germania. Dialogul despre oratori*. Studiu introductiv, traducere, note de Eugen Cizek, București, 2004
- Tibenský 1984 – Ján Tibenský, *Veľká ozdoba Uhorska, Dielo, život a doba Mateja Bela [Marea podoabă a Ungariei. Opera, viața și epoca lui Matej Bel]*, Bratislava, 1984
- Tüskés 2008 – Anna Tüskés, *Magyarországi diákok a Bécsi Egyetemen 1365 és 1526 között. Students from Hungary at the University of Vienna between 1365 and 1526*, Budapest, 2008
- Veszely 1861 – Veszely Károly, *Gyulafejevári füzetek I*, Kolozsvár, 1861
- Wagner 1774, pars I – *Annalecta Scepusii sacri et profani pars I Bullas Pontificum, Caesarum, regumque diplomata, illustrium virorum epistolas, aliaque monumenta literaria ad notitiam Scepusii facientia collegit et notis illustravit Carolus Wagner SS. Theologiae in universitate Tyrnaviensi doctor, Viennae, Typis Joan. Thomae nobil. de Trattnern, 1774*
- Wagner 1774, pars II – *Annalecta Scepusii sacri et profani pars II complectens Scriptores Rerum Scepusiacarum quibus accedunt inscriptiones templorum Scepusiensium collegit et notis illustravit Carolus Wagner SS. Theologiae in Universitate Tyrnaviensi doctor, Viennae, Typis Joan. Thomae nobil. de Trattnern, 1774*